

OBSAH

Slovo úvodem 9

I. ČEŠTINA MEZI JAZYKY

Každý mluví jinak *Jan Chromý* 12

Ovlivňuje jazyk myšlení? *Jan Chromý* 15

Jak také může vypadat jazyk?

O tajemném jazyce *pirahã* *Jan Chromý* 17

Slovo/neslovo, jazyk/nejazyk *Ivana Bozděchová* 19

Vidíte písmena barevně? *Jan Chromý* 23

Jak chutnají slova? *Jan Chromý* 25

Jazyky v České republice *R. A.* 27

Na rozdíl a za své/zasvé *Robert Adam* 29

Čárky před spojkami *ale a nebo* *Robert Adam* 32

Von se díval z okna *Jan Chromý* 37

Tácy a skici: o tzv. měkkých

a tvrdých souhláskách *Robert Adam* 39

Dvoustovka a šest tisícovek *Robert Adam* 44

Dvoje housle ve Čtveru ročních období aneb

Kde se vzaly neobvyklé tvary

některých českých číslovek

a jak s nimi zacházet *Pavlna Synková* 49

O tom, jak se v češtině s číslovkou spojují

jména jako dveře, ponožky, víno

nebo cinkání *Pavlna Synková* 55

Rozvrstvení češtiny *R. A.* 61

Kachní játra den: Soumrak skloňování? *Robert Adam* 64

Pečené brambory na pánvi *Robert Adam* 69

K jakému vzoru patří slovesa <i>muset, bydlet, myslet, kvílet, šílet a hanět</i> ? Jan Chromý	73
Jak v češtině fungují tzv. obouvidová slovesa? Jan Chromý	75
Co se o přechodnících snad ještě ví Robert Adam	78
A co se o přechodnících často neví Robert Adam	82
Proč je součástí tvarů minulého času sloveso <i>být</i> v čase přítomném Jiří Rejzek	86
Mocná čarodějka analogie Jiří Rejzek	89
Gramatiky češtiny P. S., R. A.	92
Když mluvíme líp než správně Jan Chromý	96
Jak mluvíme s dětmi? Jan Chromý	99
Tváříčky namažeme sanskrýnem ... a budeme světoví! Robert Adam	101
Dvě propojení textu v jednom aneb Spojovací prostředky se stavbou předložka – ukazovací zájmeno <i>ten</i> Pavlína Synková	105
Když vyjadřování podobné informace víckrát za sebou v psaném textu nevdí Pavlína Synková	111

II. PŘÍBĚHY SLOV

Co nám prozrazuje etymologie o starých reáliích Jiří Rejzek	118
Podivuhodné cesty výpůjček Jiří Rejzek	121
Slovníky českého jazyka I. B.	124
<i>Švestka, meruňka, broskev</i> a jiné plodiny Jiří Rejzek	127
Metafora a metonymie v historii slov Jiří Rejzek	130
Ke slovům zvukomalebného původu Jiří Rejzek	133
Lidová etymologie Jiří Rejzek	135
Jazykové tabu Jiří Rejzek	138
Srostitá řeč a odtážitá Hillary Petr Mareš	141
Slova magické terminologie ve starší češtině Robert Dittmann	146

Jazykové korpusy K. Š.	148
Některé archaismy u adjektiv s předponou <i>bez-</i> Jiří Rejzek	151
O fungování výrazu <i>totiž</i> v současné češtině Pavlína Synková	153
Cifršpioni, partaje a špitály Petr Mareš	159
Trpící agresor a hravé násilí aneb Jak nepsat o zločincích Robert Adam	163
Kdo minimálně podlehl chřipce aneb Enantiosémie Robert Adam	165
Církevní slang Robert Dittmann	168
Aluze bez hranic Ivana Bozděchová	170
V krátkosti o obšírnosti názvů Ivana Bozděchová	175
Vlastní jména a jejich zobecňování Jiří Rejzek	181
Termíny doma a za hranicemi Ivana Bozděchová	185
Pravidla českého pravopisu R. A.	193
Řidičáky a lahváče Petr Mareš	195
O znovutatinčovství, myčkosporáku a NIMBY syndromech Ivana Bozděchová	201

III. JAZYKOVÉ PAMÁTKY A OSOBNOSTI

Arabské zprávy o Slovanech z 9.–12. století Robert Dittmann	206
Nejstarší česká věta Robert Dittmann	209
Židovské písemnictví v přemyslovských Čechách Robert Dittmann	212
Pražský gramatik z první poloviny 13. století Robert Dittmann	215
Čeština v roli šifrovacího jazyka ve 13. století Robert Dittmann	217
Internetová jazyková příručka + Akademická příručka českého jazyka I. B.	221
Dalimilova kronika poprvé v tisku Alena A. Fidlerová	222
Proč by měl člověk rozumět starším textům? Alena A. Fidlerová	226

Jak vznikla kralická Šestidílka Robert Dittmann	230
Čeština Bible kralické Robert Dittmann	234
Českých knížek hubitelé líti? Alena A. Fidlerová	238
Jezuité a čeština ještě jednou Alena A. Fidlerová	243
Čeští exulanti doby baroka Alena A. Fidlerová	248
ČSN 01 6910 Úprava dokumentů zpracovaných textovými procesory R. A.	253
Vídeň a čeština na konci 18. století Alena A. Fidlerová	255
Garni – Jarní I aneb Jak se stalo, že se v češtině hláska j zapisovala (někdy) písmenem g (a někdy zase jinak) Alena A. Fidlerová	261
Garni – Jarní II aneb Jak se hláska j začala v 19. století psát tak, jak ji píšeme dnes, a proč k tomu došlo tak pozdě Alena A. Fidlerová	264
Čeština na jednom hřbitově v americké lowě Robert Dittmann	267
Český jazyk za protektorátu Robert Dittmann	270
Protektorátní humor Robert Dittmann	273
Jazyková kultura – úvodní lekce R. A.	276
Literatura	279

Slovo úvodem

Vážení čtenáři,

každý z nás dnes a denně pracuje s jazykem: mluví, poslouchá, čte i píše. Jazykem se zmocňujeme světa, jím se přibližujeme ostatním lidem a v něm se obrází i vyhraňuje naše osobnost. Jazyk je prostředkem toho všeho, a současně je i bohatstvím, které nám je svěřeno a které, až se do něj otiskne naše současnost, i my předáme dál. Téma jazyka a řečové komunikace se proto týká nás všech – každý z nás se o něm může vlastně stále dozvídat nové a nové informace: ať už takové, které nám pomohou v naší každodenní práci s jazykem, nebo takové, které nám ho pomohou vidět v novém světle a dají nám poznat jeho zákoutí, o nichž jsme dosud nevěděli.

V knížce, kterou otevíráte, vám kolektiv autorů z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy takové informace přináší. Snažíme se naznačit, o co se současná jazykověda zajímá a jakými přístupy a metodami to zjišťuje. Chceme napovědět, co se v současném českém jazyce děje, a ukázat, že leccos z toho, co si možná pamatujete ze školní výuky češtiny, neplatí docela, ale že jsou i zásady jazykové komunikace, které má cenu dodržovat a které platí nadčasově. Ostatně v jazyce jsou změna i stabilita přítomny vždy pospolu a je to tak dobře.

V první části vás nejprve seznámíme s několika tématy, která světová jazykověda dříve spíše opomíjela a na která nyní zaměřuje svou pozornost. Poté poukážeme na několik jazykových jevů v češtině, které dosud unikaly systematické pozornosti badatelů, a pokusíme se novými poznatky upřesnit nebo poopravit tradovaná tvrzení; po krátkém zastavení v oblasti pravopisu půjde o jevy z oblasti tvarosloví a skladby.

Druhý oddíl se zaměřuje na českou slovní zásobu. Upozorňuje na pozoruhodné kontakty mezi jazyky a na mnohdy překvapivé cesty slov k jejich dnešním významům a odkrývá některé dosud

zastřené souvislosti. Pomocí několika příkladů vypovídá rovněž o příznačných změnách, k nimž v česky psaných textech dochází dnes. Jak v oblasti mluvnice a pravopisu, tak ve slovní zásobě nejde vždy o posuny k lepšímu, tzn. o inovace užitečné pro vzájemné dorozumění pisatele/mluvčího a čtenáře/posluchače. Některé naše výklady vybízejí k obezřetnosti při formulaci a varují před bezmyšlenkovitým tvořením textů.

Třetí část vás vezme na několik výletů do minulosti českého jazyka: v chronologickém sledu jsou v ní řazeny kapitoly o méně známých jazykových památkách z dob pradávných i ne tak vzdálených a také o pozoruhodných lidech, kteří si českého jazyka uměli v těch dobách všítat lépe než jiní. I v oblasti dějin češtiny usilujeme o zpřesnění starších poznatků a opravy tendenčních výkladů. Jazyková historie nejenže přináší řadu nečekaných příběhů, ale je i zdrojem změn, jež jazyk přetvářely k jeho dnešní podobě.

Mezi kapitoly věnované jednotlivým jazykovým jevům a konkrétním problémům jsme rozprostřeli obecně zaměřené informativní texty o jazycích v České republice, o rozvrstvení češtiny a jazykové kultuře a komentovaný přehled nejzákladnějších zdrojů poučení o jazyce, mezi kterými najdete zdroje tradiční, jako jsou slovníky, mluvnice a Pravidla českého pravopisu, ale také zdroje vzniklé v nedávné době (Internetovou jazykovou příručku, normu pro úpravu elektronických dokumentů a korpusy). Doufáme, že vám tento přehled ukáže, kde všude je možné poučení o jazyce hledat, a spolu s celou knihou vás povzbudí k jeho dalšímu poznávání.

Příjemné čtení vám přeji

autoři

I.

Čeština mezi jazyky